

Natte zielen

De meesten zijn al binnen.

Ik loop het brede, hellende pad op dat naar de ingang van het kerkje leidt. Het grind knerst onder mijn voeten als krakend, onbetrouwbaar ijs, witte Maaskiezels met bruine en zwarte vlekken. Links en rechts zie ik de verweerde grafzerken met hun vertrouwde familienamen. De letters zijn soms rechtstreeks in de steen gebeiteld, maar vaker gegraveerd in opgeschroefde plaatjes van wit of zwart marmer. Ook mijn naam. Tien, twintig inheemse geslachten, meer heeft een dorpje niet nodig.

Er hangt regen in de lucht. Mijn geboortedorp wordt de laatste jaren steeds grijzer, alsof iemand er een haast onzichtbaar waas van matglas overheen heeft gelegd. Vroeger scheen hier de zon. Misschien is de grijsheid een beschermingshoes die het zomerbeeld voor latere generaties moet conserveren. Ik heb mijn portie al gehad. Ik kan nog even treuzelen.

De deur van de kerk staat half open. Het zwarte gat probeert me naar binnen te zuigen, maar ik zet me schrap. Het stevige, gedrongen gebouw staat op een terp naast de Maas. De rivier is in de voorbije eeuwen een paar

honderd meter naar het westen gerold, als een slang die zich zijwaarts verplaatst, maar duizend keer trager. Bij hoog water staat deze oever blank tot aan het muurtje rondom het kerkhof. Oom Gerard had een houten roeiboot die we dan soms mochten gebruiken. Vanuit de verte zagen we hem achter zijn huis staan, met zijn pijp in de mond. Het was een waardige man, dachten wij, en hij zwaaide nooit terug, maar wij zwaaiden altijd als hij daar stond – want vanaf het water lijkt de wereld heel ver weg.

De ruw gemetselde natuursteen van de toren is hier en daar bruin uitgeslagen. Zou dat ijzeroxide zijn? Hier roest de natuur. Deze Romaanse kerkjes waren tevens forten. God wilde de vrome gemeenschap wel beschermen, maar deze moest zelf enige steentjes bijdragen. Een fort waar je moeilijk in komt, daar kun je ook niet zo gemakkelijk uit.

De klok slaat half elf. Een laatste blik op de bewolkte hemel.

Achterin staan en zitten dorpelingen die ik niet ken. ‘Dat is Pierre,’ fluisteren ze elkaar toe, ‘je weet wel, de zoon van Piet.’ Een dorp heeft een collectief geheugen dat niets vergeet. Straks, tijdens de koffietafel, zullen ze zeggen dat ik steeds meer op mijn vader ben gaan lijken. ‘Je bent

al bijna veertig jaar weg,’ bedoelen ze, ‘maar je hoort steeds meer bij ons.’

De voorste banken zijn gereserveerd voor de naaste familie. Op het altaar staan zes kandelaars met brandende kaarsen. De vlammetjes flakkeren haast feestelijk, alsof het kerstmis is, en niet zo maar een dag in november. *Er is een Kindeken geboren op Aard.* Mama wacht thuis met hete worstebroodjes. En het paradijs wacht ons allen, als we maar van goede wil zijn en geduld hebben.

De organist speelt iets vaags. Ik probeer de kist niet te zien en schuif aan naast neef Jan, in de derde bank links. Lang geleden zaten we samen in de roeiboot. Liever nam ik plaats op een van de klapstoeltjes in de smalle zijgang, vanwaar je zo nodig onopvallend kon wegvlugten. Het allerliefst was ik onder de toren blijven staan, met één been buiten. Als de mis begint en de deuren dichtgaan, houdt de wereld op te bestaan. De eeuwigheid houdt je gevangen achter tralies.

Op de voorste bank, direct naast het middenpad, zit tante Christine. Als ze haar hand uitsteekt, kan ze de eikehouten kist met oom Gerard aanraken. Of de krans *Van Uw Neven & Nichten* wegduwen, een ongevraagd verzinsel van de begrafenisonderneming.

Ik zie van opzij tante Christines strakke, witte gezicht. Ze lijkt veel op papa. Die zou nu ook in de zeventig zijn geweest. 'Ze lijken allemaal sprekend op elkaar,' zal het dorp zeggen, daarmee onze echtheid bezegelend. Vervalsingen worden hier niet gemaakt.

Ben heeft zijn vrouw en drie kinderen meegebracht. De familie is klein geworden. Een volle neef, zoals ik, is al heel wat. Toch goed dat ik Marjan niet heb meegenomen. Jan heeft zijn nieuwe vrouw ook thuisgelaten – hij was de eerste echtscheiding in de familie.

De pastoor komt met twee misdienaars op. Het koortje dat links van het altaar staat, begint te zingen.

Requiem aeternam.

In het begin gaat de tijd snel voorbij. Iedereen is blij dat het wachten achter de rug is. Vanaf nu werkt de tijd in ons voordeel. Er is een vast programma en over vijftig of zestig minuten zullen de kerkdeuren zich weer openen naar de bewolkte hemel aan de andere kant van de tralies. Als God het wil, tenminste, maar statistisch gezien is er een goede kans. *Kyrie eleison*. Hé, dat is Grieks. Is me dat vroeger nooit opgevallen? Je moet je geest aan het werk houden, daar gaat het om. Het heeft toch wel iets, dat Gregoriaans. Ze zingen keurig, de zes mannen en zes vrouwen. In een strak tempo, zonder romantische

uithalen. Zou je Latijn kunnen spreken met een Limburgs accent? Deutekom zingt Italiaans op z'n Hollands.

Mijn zus komt naast me zitten, zoals steeds te laat. 'Je wordt een steeds vollere nicht sinds je de veertig voorbij bent,' fluister ik. Oom Gerard vergeeft het me wel. De familie weet dat een afgesloten ruimte me beklemmt. 'Hoe is de stand?' vraagt mijn zus. Zij weet het ook. Ik moet vooral niet naar het plafond kijken. En liefst ook niet naar de kist. Een kist in een kist. Ik droom nog ooit dat ik een Russisch poppetje ben, het kleinste van de reeks.

Een snelle blik naar achteren. Je moet af en toe bewegen, anders raakt de bloedsomloop gestremd. Ongeveer vijftien banken aan weerszijden van het middenpad, dat glanzend zwarte tegels heeft van gepolijst marmer, als een dansvloer in de hel. Hel? In elke bank vijf of zes mensen. In geval van nood kan ik een stukje kauwgum in de mond nemen. Zo lang ze maar mooi blijven zingen en het niet zo stil wordt dat je het onderdrukte snikken hoort, het flakkeren van de kaarsen, het kraken van het hout. Alles bij elkaar toch wel tweehonderd kerkgangers, met inbegrip van het groepje mannen dat met de handen slordig voor het kruis gevouwen onder de toren de uitgang staat te bewaken. Mag ik uw pasje even zien? Het

is al sinds uw jeugd verlopen, meneer! O, u wilt naar *buiten*? Ja, ja, dat zeggen ze allemaal...

Nu de familie nog even tellen. *Sta op en laat u tellen*. Is dat vóór of na Armageddon? Of wordt er twee keer geteld? De engelen turven de afvallers. De 'engels', zeggen ze in België, vlak over de grens. Die van oom Gerards kant ken ik niet allemaal. Veertig tot vijftig wel, schat ik. Als je maar veel begrafenissen hebt, dan leer je op de duur iedereen kennen. De onbekende gezichten verdwijnen vanzelf wel. Uiteindelijk kunnen we allemaal samen in één bank. En de allerlaatste moet zijn eigen kist dicht doen. Onze kant van de familie is ver in de minderheid. Als ik begraven word, kunnen we met een nog veel kleiner kerkje toe.

Dies irae, dies illae.

Ik kijk vlug op mijn horloge. Bijna had ik het begin gemist. Telkens drie van deze korte regeltjes, vol op elkaar rijmend, negentien strofen lang. En dat in een consequent metrum van strakke jamben. Hoe lang is het nu geleden? Pater Lodewijk vond het vooral knap dat ik de vertaling door Revius had opgeduikeld. De man van: 't en zijn de Joden niet, Heer Jezus, die u kruisten. Ook jamben. 'Een mooie lezing,' zei de pater. 'Dat had ik van jou niet verwacht.'

Nil inultum remanebit.

Bij Verdi zingt de mezzosopraan dat. Bij hem duurt het Dies Irae meer dan dertig minuten, zelfs onder Toscanini, die van vaart hield. Bij het Laatste Oordeel zal geen zonde ongestraft blijven.

Ingemisco tamquam reus.

Tenorsolo. Deel me in bij de schapen, Heer. Het koortje zingt onverstoort voort, bijna zonder pauze tussen de strofen. Zouden ze wel weten wat ze zingen? In die gradualen staat uitsluitend Latijn. Heb medelijden, Heer. Dan kun je ze in de hele wereld gebruiken en verkopen. Vierennegentigste, geheel onherziene druk.

Dona eis requiem.

Vier minuten en vijf seconden precies, inclusief het mooi kort gehouden 'amen'. Heel goed. Tante Christine zit geluidloos te huilen. Ik wil haar mee naar buiten nemen, dicht bij het water van de Maas staan en herinneringen ophalen aan de zomers uit ons echte leven. Ik kan misschien een van de pijpen van oom Gerard lenen, of zou ze dat pijnlijk vinden? Was het geen longkanker geweest, dan zou er wel iets anders zijn gekomen. Er was hier voor de oorlog een pastoor die soms 's ochtend al dronken was. 'Zo lang de ziel maar niet nat wordt!' riep hij vaak. Weet je nog, tante? Natuurlijk weet ze het. Een

dorp bestaat uit een kerk, een paar huizen en een verzameling lokale anekdotes, die zelfs door de zwaarste grafzerk niet onder de grond zijn te houden.

Een publieke dodenmis is een straoefening voor de nabestaanden. De Kerk laat zich de gelegenheid niet ontgaan en drukt de vromen en de ongelovigen nog eens goed met de neus op de feiten. Zonder Ons komen jullie nergens! Kijk maar, uiteindelijk hebben jullie Ons nodig! Straks komt de katharsis, maar eerst moeten jullie samen een poos bang, bedroefd en berouwvol zijn. We proberen de emoties te beteugelen die door de entourage en het ritueel moedwillig worden versterkt – als in een opera. Welk nut heeft deze korte gezamenlijke exhibitie van gêne en zelfbeheersing in een samenleving waarin de mensen elkaar niet eens willen zeggen hoeveel ze verdienen, laat staan dat ze zich ongelukkig voelen?

Zou oom Gerard dit hebben goedgevonden? Hij was altijd zo praktisch en zorgzaam. ‘Blijf jij maar lekker thuis,’ had hij misschien tegen tante Christine gezegd, ‘ik weet ook zo wel dat je van me houdt.’

Op ongewone plaatsen voel ik het kloppen van mijn hart: achter mijn wenkbrauwen, in mijn tong. Mijn zus droogt haar tranen. Dit soort gedwongen openbare intimiteit stamt uit primitieve tijden, toen boze geesten zich enkel

door tranen en luid geweeklaag lieten vermurwen om de gemeenschap met rust te laten. Samen sterk. En dan ook nog een kerk als een fort, Jezus, ik had socioloog moeten worden.

Zo maar de grond in, en zand erover, lijkt me ook niks. Wie je jaarlijks feliciteert en zelfs een cadeautje geeft als je jarig bent, mag ook bij de begrafenis wel even acte de présence geven, na al die borrels en hapjes. De naaste familie, dus niet de volle neven en nichten, maar echt de naaste familie zou de zaak op afstand moeten kunnen volgen, via een gesloten tv-circuit of zoiets. Of via het verslag van de uitvaartfirma, netjes uitgetypt op één velletje A4: ‘Heden vond onder de bezielende leiding van de Eerwaarde A. in de parochiekerk van St. B. te C. een plechtige requiemmis plaats’ – nee, een mis wordt opgedragen – ‘voor uw dierbare overledene.’ En daarna gegevens over het koortje, de preek, het weer (in verband met het eventuele buitengedeelte), de koster, de organist en de leeftijd van de misdienaars. Die van twaalf zijn al niet meer onschuldig. En als bijlagen het boek met de condoleanties, een afdruk op luxe papier van de doodsadvertentie, en (indien begrafenis klasse A) een handgeschreven boodschap van de Eerwaarde en wellicht een paar kleurenfoto’s, ook van uw neven en nichten.

Het is stil geworden. Toch niet zó stil dat ze mijn gedachten hebben kunnen horen? Dadelijk gaat de pastoor iets zeggen, ik zie het aan zijn oogopslag: zojuist nog hemels, nu aards genoeg om onze aanwezigheid te reflecteren. Ik ben bang voor stiltes als deze. Mijn hart gaat sneller kloppen en in mijn oren hoor ik het jagen van mijn bloed. Ik moet iets doen, iets met cijfers, met houvast. Vroeger telde ik in gedachten het aantal begrafenissonen dat ik had bijgewoond. Toen waren ze nog op de vingers van een of twee handen te voelen. En toen

was Leny bij me. Zoals vlieggreizen die je had gemaakt, auto's die je in bezit had gehad. Maar je raakt de tel kwijt. Hoeveel telefoonnummers ken ik uit mijn hoofd? Vier. En mijn gironummer.

De klok slaat elf en de hele kerk telt zwijgend mee. De pastoor staat rechts op het koor achter een bescheiden kathedraal. Het lijkt alsof hij oprijst uit het hoofdeinde van de kist. Ik moet de kist nu wel zien, want als ik naar boven kijk, zie ik de te hoge krans van glas-in-lood ramen in de nissen van de dikke, witgekalkte muren. De kerk heeft ook een echte, antieke preekstoel, rechts in het midden, met een gedraaide trap en kunstig houtsnijwerk, maar tegenwoordig mag een dienaar Gods zich niet meer boven het volk verheffen. Dat mag God zelf niet eens, meen ik, alleen met Hemelvaart.

'Beste mevrouw en verdere familie,' begint de pastoor. Of misschien is het maar een kapelaan. Mensen met status werden vroeger begraven door de pastoor zelf. Als misdienaar kreeg je dan meer fooi, want noblesse oblige. Een fout begin. 'Lieve Christine, beste Ben,' had hij moeten zeggen. Hij is niet van hier en ook veel te jong voor dit vak. Die ouderwetse pastoors waren op begrafenissonen op hun best. Dan wisten ze de juiste mengeling van ambtelijke distantie en persoonlijke

betrokkenheid uit te stralen. Dat kun je op geen enkel seminarie leren. Pastoor Baeten had een toog met wel vijftig knoopjes. Het tiental ter hoogte van zijn middenrif glom van slijtage. 's Middags kwam hij op huisbezoek bij gezinnen die hem een borrel schonken. 'Hoe oud is de jongste nu?' vroeg hij altijd, want de kerkvaders en de frontmentaliteit eisten grote gezinnen. 'Zo, al drie?' zei hij dan, goedmoedig lachend, en daar liet hij het bij. Bij het weggaan gaf hij de vrouw des huizes altijd een kneepje in de wang, dat wel. Zulke anekdotes maken mij dorpeling onder de dorpelingen, of ik het wil of niet. 'Zo, al achtentwintig?' zei mama toen ik haar op mijn verjaardag opzocht in het ziekenhuis. Ik gaf haar een kneepje in de wang, maar een week later was ze dood. 'En in onze herinneringen zal hij voortleven,' zegt de pastoor, 'maar dat is niet meer dan een zuchtje op de eeuwigheid van het paradijs. Amen.' Hij transpireert niet eens. Het is duidelijk dat hij niet de juiste toon heeft getroffen, want zelfs tante Christine huilt niet. Het koortje zet het Offertorium in. Buiten regent het nu. Door de gekleurde zijramen is het niet te zien, maar ik kan de druppels horen. Rijpe, dikke druppels die in een heidense slagorde het dak bestoken. Niet de enkeling telt, alleen de massa. De stortvloed uit de hemel zal zich met de

Maas verbinden tot een onweerstaanbare aanvalsmacht. Zo gebeurt het altijd: als je er het minst op verdacht bent. De rivier zwelt al in een duivelse erectie van kilometers lang. De oever moet al blank staan tot aan de voet van de terp en de eerste golven slaan over het muurtje rond het kerkhof. Het water zal nu snel stijgen. De begraven dorpelingen zullen stikken in het vocht, hun zielen worden nat en de laatste anekdotes worden van de zerken af gespoeld. Alleen de namen blijven over. De Maas als de Limburgse Lethe.

Quam olim.

Uitg. firma Hub. Tonnaer, Thorn.

Kerkzicht, Keel.

Er valt een gat van stilte. Ik probeer mijn gironummer van achter naar voren. En dan een schuine blik op de kist – als ikzelf zo opgesloten was zou ik me van kant maken. Oom Gerard vergeeft het me wel. Waarom zijn die kisten zo stevig als de geest het lichaam allang heeft verlaten? Het vlees is nutteloos geworden, geen tempel van God meer. Masturbatie ontwijdt de tempel van God, wie zei dat ook alweer? Een duik in de Mnemosyme en ik weet alles weer, ook hoe een tempel van God past in een huis van God. Niet God heeft kerken nodig, maar de mensheid. Waarom ook weer?

Het regent hard. Ik hoor het bloed bruisen in mijn oren, maar luider is het geroffel van miljoenen volle druppels tegen het leien dak en de ramen achter het altaar. Westenwind. De terp moet nu tot zijn knieën in het water staan, tot halverwege de dijen, tot aan het kruis. Hoe kan het ene werk van God het andere ontwijden? We dachten dat we slim waren, maar de paters hadden op alles een antwoord. Drijven de zielen al weg? Eindelijk verlost, denken ze misschien, eindelijk vrij.

De tegels van het middenpad lijken naadloos tegen elkaar gelegd, maar dadelijk zullen de eerste parelende druppels door de onzichtbare spleetjes naar boven geperst worden. Is de uitzaaiing eenmaal begonnen, dan

is er geen houden meer aan. Dit is geen zwarte vloer om naar het pijpen van een orgel op te dansen. De waterdruk zal ongezien toenemen en dan exploderen in geweld. De tegels breken in stukken, de vloer komt onder een kniediepe laag zwart, schuimend water te staan. Het water zal razen en zieden onder de geseling van onvoelbare windstoten die de orgelpijpen een macaber lied inblazen. Onze benen zullen als verlamd zijn, zodat we niet kunnen vluchten. Trouwens, al konden we ons nog bewegen – de buitendeur wordt onwrikbaar dicht gehouden door de watermassa's van de ontketende Maas. Mijn keel is droog, ik kan niet slikken, in mijn achterhoofd dreunt een doffe echo van mijn hartslag, alsof het bloed aan een poort klopt, steeds luider en wilder, smekend om naar buiten te mogen. Nu vooral niet naar boven kijken. Is de vloer al nat? De kerkbanken staan op een houten vlonder, die nog droog is. Als ik mijn ogen sluit, zal ik flauwvallen en wegdrijven in een eeuwige duisternis. Ik draai mijn hoofd langzaam naar rechts. Het bloed mag niet stremmen. Mijn zus kijkt glazig voor zich uit, alsof ze zojuist gestorven is. Een cent voor je gedachten. Je hebt kraaiepootjes bij de ogen. Voorbij de kist en de kransen zie ik aan de zuidwand de houten paneeltjes met de eerste kruiswegstaties. Twee, drie, vier. Met de klok

mee. Iets om te tellen. De pilaren staan in de weg. Ik krijg kramp in mijn nek en draai mijn hoofd met een ruk terug, nu het nog kan. Er zitten watten in mijn oren, alsof ik heel diep onder water ben gedoken. Je ziet de spartelende benen van andere zwemmers, maar je hoort enkel het kloppen van je hart. Hoog boven het water zweeft het hoofd van tante Christine vrij in de lucht, als een grijze maan uit een film van Méliès, onthecht van haar lichaam. Van opzij zie ik de bevroren gelaatstrekken en de eenzame traan die aan haar wang hangt – doodstil, glanzend, maar nog net geen ijs.

Diep ademhalen. Zorgen dat het verstand iets te doen heeft. Dadelijk zal de misdienaar de suizende stilte met een belletje in scherven slaan en de tijd zal niet meer stilstaan en ik zal verrijzen uit het aquarium.

Anaximedes – nu weet ik het weer. De ziel is lucht. Vuur is verdunde lucht en goed voor de ziel, maar water is gestolde lucht. De pest voor je ziel. Die gaat ervan roesten. De natuur kan roesten, maar ook de geest. Of was het Anaximander? Als de Maas nog verder stijgt in haar wellust, en ons opslokt in haar zwarte zwelling, zal er onder het dakgewelf een luchtbel blijven, als in een duikerklok. Een laatste droog asiel voor de laatste droge zielen. Daar zal oom Gerard drijven in zijn kist, samen

met een paar losgeraakte kruiswegstaties, bij het zachtgrijze maanlicht van tante Christines onthechte hoofd. En veel later, als de Maas zich weer gemakzuchtig schurkt in de huid van haar alledaagse bedding, is de kerk van binnen en van buiten overdekt met een rossig laagje ijzeroxide. Over het altaarkruis hangt de slappe lus van een rivierslang die niet tijdig wegkwam. Er is een tijd van komen en een van gaan, oom Gerard.

Het eerste belgerinkel klinkt. Ik heb al uren geen adem gehaald en weet dat ik me niet kan verroeren. Een tel later blik ik rechtop te staan, net als alle anderen. Een snelle blik op het middenpad. Droog. Ook de voegen, die nog steeds onzichtbaar zijn. ‘Het ergste is nu achter de rug,’ zeg ik tegen mijn zus, alleen om mezelf te bewijzen dat ik nog kan praten. De bel voor de laatste ronde heeft geklonken. Dat zeg ik niet hardop. Ze schudt van nee. Bedoelt ze dat ik moet zwijgen?

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi.

We zitten weer. De rest van de dienst is tamelijk veilig, want er komen geen lange stiltes meer. Nu eerst de uitreiking van de communie. ‘Dit is mijn lichaam.’ Iedereen loopt over het middenpad naar voren, tante Christine als eerste, en keert via de zijgangen naar de vertrekplaats terug. In het voorbijgaan werpen ze steelse

blikken op de kist en vooral op de familieleden in de voorste banken. We zien elkaar, wij zijn er. Het is een parade met bewijskracht. Ik doe niet mee, ik geloof er niet in. Waarom dan niet even de benen gestrekt? Ik waag een blik naar boven. Wit gekalkte kruisbalken, zonder sporen van lekkage of achterstallig onderhoud. Het dak zal niet instorten als ik Gods lichaam tot me neem, maar ze hebben me geleerd dat het sacrament heilig is en ook dat huichelen niet mag. Ik zou de generatie van mijn opvoeders dubbel verdriet doen als ik ter communie ging. Er hangt een sfeer als voor het laatste bedrijf van een opera – een mengeling van geschuifel, gekuch, gesnuf en gefluister. De kist is duidelijk groter geworden, of tante Christine kleiner, dat kan ook. Dat heeft iets met $E=mc^2$ te maken – met Archimedes en Newton en Einstein. Nu begrijp ik opeens ook de symboliek van de kaarsen op het altaar: het is vuur waaraan onze ziel zich kan drogen. En het hellevuur dan? De paters hebben op elke vraag een antwoord.

Nu komt de absoute. Hoe noemden we dat als misdienaars? De zegening van de kist. Er werden vroeger wel tanks en duikboten gezegend, niet alleen in Duitsland. De logica ontgaat me. De ziel van oom Gerard

heeft het lichaam allang verlaten en is tussen de zerken al anekdote onder de anekdotes geworden.

Libera me, Domine.

Bij Verdi voor sopraan en koor. De pastoor besprenkelt de kist met wijwater. Een misdienaar volgt hem op de voet.

Kyrie eleison.

Zo zitten we allemaal in deze kerk gevangen, de een in een kist, de anderen in een net van gedachten en herinneringen. Dadelijk gaat de kooi open en mogen we weer even naar buiten, nogmaals op het nippertje ontsnapt. Maar ook buiten zitten we gevangen. In een onzichtbare schoenendoos met wanden van ruimte en tijd. We blijven zoeken naar kijkgaatjes en we blijven hopen dat hogere wezens ons bespieden, want die doos, dat kan toch niet alles zijn? Ooit zullen reuzen het deksel oplichten en ons binnenlaten in een grenzeloze ruimte waar de tijd stilstaat en we dus vanzelf eeuwig zullen leven.

Sed libera nos a malo.

De pastoor zegent ons. Gaan we nu naar het kerkhof? Meer nog dan de mis zelf is die gezamenlijke gang naar de vers gedolven groeve een zinloze kwelling voor de nabestaanden. Twee touwen om de kist langzaam te laten zakken. Ze kantelt, de kransen glijden eraf, je voelt het schuivende lijk tegen de zijwand stuiten. Of zo'n hydraulische inrichting die de kist kaarsrecht maar tergend langzaam in het gat laat zakken, terwijl niemand iets zegt en niemand precies kan zien wanneer de afdaling in de onderwereld ten einde is. En daarna de

schepjes aarde, kinderen die bloemen strooien en andere machteloze gebaren.

Het koortje begint weer te zingen.

Deducant te Angeli.

Iedereen gaat staan, hoewel dat geen liturgisch voorschrift is. Ha, de engelen zullen ons uit de schoenendoos tillen! Tante Christine droogt haar tranen. Haar zoon Ben heeft zijn arm om haar schouders. Ik proef een zoute smaak op mijn lippen. Onze traanklieren reageren als de hondjes van Pavlov, maar met ons verstand weten we niet op welke prikkel: de melodie, herinneringen aan vroegere begrafenis, het gezicht van tante Christine? Huilen helpt niet. Ik denk aan de pijp van oom Gerard.

Chorus Angelorum te suscipiat.

Oom Gerard is misschien wel te benijden. Hij heeft het achter de rug, maar wij worden nog steeds begraven, dag na dag, stukje bij beetje.

De koster zegt dat de eigenlijke begrafenis op wens van de familie in stilte zal plaatsvinden. Hij dankt voor onze komst. Koffietafel, dorps huis, gelegenheid tot condoleren. Ik hoor zijn woorden maar half. Wat zal ik tegen tante Christine zeggen? Dat oom Gerard mijn lievelings-oom was? Ik hield even veel van hem als van de andere

ooms en tantes, even veel als van de andere zonnige herinneringen aan vroeger. Of zal ik maar gewoon zeggen dat ze elkaar zullen weerzien in de hemel? Nee, dat krijg ik niet meer over mijn lippen.

Ik snuit mijn neus. Buiten kan ik een sigaret opsteken. De familie verlaat als eerste de kerkbanken. Ik ben onvoorzichtig en kijk nog even naar de kist. Het lijkt alsof ze onder mijn ogen in hoog tempo begint weg te rotten. Ik doe meteen mijn ogen dicht, maar het is te laat. De spieren van mijn schouders spannen zich in een onbeheersbare kramp en er trilt een pijnscheut door mijn borst. Mijn ogen schieten opnieuw vol tranen. Van pijn? Het lijkt alsof iemand me nog gauw even een lesje wil leren.

Bij de uitgang krijgen we een doodsprentje. Ik geef mijn zus een arm. 'Heb jij nog een missaal om deze prentjes in op te bergen?' vraag ik, onvast op mijn benen. Nog altijd kan de kerkdeur voor mijn neus dichtklappen. 'Ik doe ze in het foto-album,' zegt ze, 'met de achterkant naar boven.' Ze trekt me mee naar buiten. 'Dan kun je meteen de datum zien.'

Het regent niet meer, maar de hemel is grijs en het grind nog nat. Ik frommel moeizaam een sigaret uit het pakje. Ik kijk over mijn linkerschouder en zie de Maas –

donkergrijs, bijna even zwart als het middenpad. 'Nog niet,' zeg ik, grijnzend. 'Wat?' vraagt mijn zus. Ik blaas een dampige rookwolk uit, den voel me bijna vrolijk. We leven nog.

Ik zal tante Christine kussen en omhelzen. 'Ik moest nog één keer komen zwaaien,' zal ik in haar oor fluisteren. In mijn ogen zal ze mijn natte ziel zien.

Verscheen in *De brakke hond* (19), september 1988, nadat het de tweede plaats had behaald in de verhalenwedstrijd 1988 van het 'driemaandelijks literair tijdschrift met neus' te Antwerpen.

De aanleiding tot het verhaal, waarvan veel details niet kloppen, was de begrafenis van mijn oom Frans Schreurs (getrouwd met Lia Cuijpers), toen mijn eigen vader en zijn twee broers plus zijn twee andere zussen al niet meer leefden. Maar Leny, die even genoemd wordt, is gelukkig nog steeds bij me.

27 augustus 2020